

„NAWRÓCONY” FUNKCJONARIUSZ MBP: HISTORIA WACŁAWA HAJDUKA (1911-1977)

Wacław Hajduk urodził się 10 listopada 1911 r. we wsi Szczałb w powiecie łukowskim, w województwie lubelskim. Jego ojciec – Aleksander był kowalem, matka – Julianna nie pracowała, zmarła, gdy miał 6 lat. Bieda zmusiła Hajduka do opuszczenia domu i zatrudnienia się do pracy na roli – najpierw w latach 1922-1927 w okolicach Łukowa, a następnie od roku 1927 do 1928 w Kąkolewnicy. W 1928 r. Hajduk wyjechał do Warszawy. „Bo życie mnie do miasta porwało. Myślałem o życiu lepszym”¹ – tak pisał o powodach podjęcia tej decyzji. W stolicy Hajduk skończył 7 klas wieczorowej Szkoły Powszechnej, przez dwa lata poznawał tajniki introligatorstwa w szkole zawodowej. W wyuczonym zawodzie pracował kolejno – w latach 1928-1930 i 1930-1935 – w dwóch prywatnych firmach. W 1935 r. został zwolniony z pracy po tym jak zainicjował strajk. Następnie przez trzy lata pracował dorywczo. W 1938 r. znalazł stałe zatrudnienie w jednej ze stołecznych firm introligatorskich. Do 1939 r. Hajduk był członkiem Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce. Najpewniej w latach 1938-1939 należał do PPS (sam jednak nie odnotował tego faktu w życiorysie złożonym w MBP)². W październiku 1938 r. ożenił się z Czesławą Modlińską. Przedwojenny okres życia Hajduka zamyka lakoniczna informacja o tym, że był przez tydzień przetrzymywany w areszcie gminnym za kradzież broni myśliwskiej³.

¹ AIPN, 0193/2112, Ankieta specjalna kandydata na funkcjonariusza MBP wypełniona przez Wacława Hajduka, [Warszawa, 1946 r.], k. 5 v.

² Ibidem, Karta statystyczna funkcjonariusza Bezpieczeństwa Publicznego Wacława Hajduka, tajne, Warszawa, 8 III 1947 r., k. 22.

³ Ibidem, Ankieta specjalna kandydata na funkcjonariusza MBP wypełniona przez Wacława Hajduka, [Warszawa, 1946 r.], k. 4 v.

Po wybuchu wojny niemiecko-polskiej 1939 r. Hajduk utrzymywał się z handlu. W listopadzie 1941 r. został wywieziony do Rzeszy⁴, gdzie do końca wojny pracował w kopalni węgla brunatnego Grube Ilse (Tagebau Meuro) położonej w Brandenburgii, w powiecie Calau. Tam, jak wspominał, prowadził działania sabotażowe: podpalał lasy, odkrywał w ziemie kopce z kartoflami (by zmarzły i nie nadawały się do spożycia), dostarczał żywność innym pracującym przymusowo Polakom i Rosjanom⁵. Najpewniej „na robotach” poznał słabo język niemiecki.

28 maja 1945 r. Hajduk wrócił do Warszawy, 18 czerwca tego roku rozpoczął pracę w charakterze pomocnika murarskiego w Społecznym Przedsiębiorstwie Budowlanym (SPB). Od 7 lipca mieszkał na Woli, na ul. Krzyżanowskiego. 23 lipca wstąpił do PPR z tzw. niskim numerem legitymacji partyjnej – 6.431, co w Polsce Ludowej ułatwiało drogę awansu społecznego. Wybrano go na sekretarza Koła Magazynu Nr 4 SPB na ul. Górczewskiej. „Od tego czasu mojej pracy pracuję gorliwie dla Demokracji Polskiej, wprowadzając dużo członków do Partii”⁶ – zapisał niezgrabnie w swoim życiorysie. Po ukończeniu kursu szkoły partyjnej Komitet Warszawski (KW) partii skierował Hajduka do pracy w MBP; w udzielonych mu referencjach podkreślano, że jest „szczerym i uczciwym demokratą [*sic!*]”⁷.

Pod koniec października 1946 r. Hajduk podpisał zobowiązanie do pracy w resorcie bezpieczeństwa; deklarował „wiernie służyć sprawie wolnej, niepodległej i demokratycznej Polski” oraz zdecydowanie zwalczać „wszystkich wrogów demokracji”. Świadomy surowej kary za zdradę tajemnicy służbowej obiecywał, że nigdy do tego nie dopuści⁸.

Rutynowa, szczegółowa inwigilacja prowadzona przez MBP w związku z zatrudnieniem nowego funkcjonariusza nie wykazała niczego podejrzanego w życiorysie Hajduka⁹. W miejscu zamieszkania cieszył się do-

⁴ W świetle zeznań Feliksa Chmielewskiego Hajduk wyjechał do Niemiec dobrowolnie. Zob. AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania podejrzanego Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP sierż. Romualda Błachewicza, Warszawa, 26 I 1950 r., k. 42.

⁵ AIPN, 0193/2112, Ankieta specjalna kandydata na funkcjonariusza MBP wypełniona przez Wacława Hajduka, [Warszawa, 1946 r.], k. 4.

⁶ Ibidem, Życiorys napisany przez Wacława Hajduka, Warszawa, 22 X 1946 r., k. 10.

⁷ Ibidem, Referencje wystawione Wacławowi Hajdukowi przez członka KW PPR F. Czajkowskiego, Warszawa, 24 X 1946 r., k. 11.

⁸ Ibidem, Zobowiązanie Wacława Hajduka do pracy w MBP, Warszawa, 28 X 1946 r., k. 15.

⁹ Ibidem, Pismo naczelnika Wydziału I Biura Personalnego MBP do Archiwum Biura Personalnego MBP w sprawie Wacława Hajduka, Warszawa, 25 X 1946 r.; ibidem, Pismo

brą opinią „jako człowiek spokojny i cichy”. Lokatorzy domu, w którym mieszkał, wiedzieli, że pracuje w MBP¹⁰. UB, dokonując oceny sympatii politycznych, kompetencji oraz osobowości Hajduka, podkreślał jego dobre wyrobienie i orientację polityczną oraz lojalność do „demokracji ludowej i rządu”. Pozytywne oceny pracy towarzyszyły Hajdukowi właściwie przez cały okres jego zatrudnienia w MBP. „W życiu politycznym żywego udziału nie bierze. Politycznie pewny. [...] Opanowanie pracy dobre i dobry fachowiec, ma duże poczucie odpowiedzialności i pracowitości – zdyscyplinowany. Tajemnicę służbową utrzyma. [...] Poziom samokształcenia dobry, ideowy, uczciwy, prawdomówny oraz mało-mówny”¹¹ – notowano w styczniu 1947 r. Z kolei 28 grudnia 1948 r. w jego charakterystyce służbowej zanotowano, że jest: „Politycznie pewny, oddany, aktywny. Pracę swą wykonuje sumiennie, jest pracownikiem zdyscyplinowanym, bardzo chętnym, przykładnym. Brak inicjatywy i samodzielności. Wymaga nadzoru technicznego i organizacyjnego. Poziom intelektualny przeciętny, uczciwy, specjalnych nałogów nie posiada, jest trochę chaotyczny w pracy. W życiu prywatnym i pracy koleżeńskim, alkoholikiem nie jest”¹². W podobnej ocenie wystawionej Hajdukowi 30 kwietnia 1949 r. pisano: „Wyrobienie i orientacja na poziomie, stronnik demokracji i rządu, nastawienie do nacjonalizmu wrogie, aktyw-

kierownika Wydziału I Sekcji I Biura Personalnego MBP do Wydziału I Departamentu II MBP z prośbą o udzielenie informacji w sprawie Wacława Hajduka, Warszawa, 25 X 1946 r., bp.; ibidem, Pismo naczelnika Wydziału I Biura Personalnego MBP do Archiwum Komendy Głównej MO w Warszawie z prośbą o sprawdzenie informacji na temat Wacława Hajduka, Warszawa, 25 X 1946 r., bp.; ibidem, Pismo Wydziału Personalnego MBP do Wydziału Śledczego Komendy Głównej MO w Warszawie w sprawie Wacława Hajduka, ściśle tajne, Warszawa, 17 XII 1946 r., bp.; ibidem, Pismo Wydziału I Sekcji I Biura Personalnego MBP do Wydziału I Departamentu II MBP w sprawie udzielenia informacji o Wacławie Hajduku, 17 XII 1946 r., bp.; ibidem, Pismo naczelnika Wydziału I Biura Personalnego MBP do Archiwum Personalnego Komendy Głównej MO w Warszawie z prośbą o sprawdzenie informacji na temat Wacława Hajduka, Warszawa, XII 1947 r., bp.; ibidem, Pismo naczelnika Wydziału I Biura Personalnego MBP do Archiwum Biura Personalnego MBP w sprawie Wacława Hajduka, Warszawa, 8 I 1947 r., bp.

¹⁰ Ibidem, Donos TW „Mechanik” w sprawie Wacława Hajduka dostarczony kierownikowi Sekcji II Wydziału „A” MBP, ściśle tajne, Warszawa, 10 X 1949 r., k. 13.

¹¹ Ibidem, Charakterystyka Wacława Hajduka sporządzona przez MBP, Warszawa, [I 1947 r.], bp.

¹² AIPN, 01251/363, Charakterystyka służbowa funkcjonariusza MBP Wacława Hajduka opracowana przez naczelnika Wydziału Ogólnego Departamentu II MBP płk. Tadeusza Góralskiego, Warszawa, 28 XII 1948 r., bp.

ny, pewny. [...] Pracowity, brak samodzielności i inicjatywy, obowiązkowy, zdyscyplinowany, tajemniczy dotrzymuje. [...] Przeciętny poziom intelektualny, nie dokszałca się, ideowiec, uczciwy i prawdomówny, bez nałóg [*sic!*], tryb życia prowadzi skromny”¹³.

Hajduk został zatrudniony 31 października 1946 r. jako introligator Sekcji „A” Wydziału II Departamentu II MBP¹⁴, który zajmował się fotografią śledczą i ekspertyzami (sam departament odpowiadał za gromadzenie i udostępnianie informacji o „antypaństwowych elementach” – żołnierzach AK i NSZ, szpiegach, dywersantach, volksdeutschach itp.). 20 kwietnia 1948 r. przeniesiono go na stanowisko introligatora Sekcji 4 Wydziału Ogólnego Departamentu II¹⁵. W związku z wykonywaną pracą Hajduk miał kontakt ze ściśle tajnymi dokumentami resortu, które opracował lub widział, kiedy były drukowane w wewnętrznej drukarni MBP na ul. Koszykowej. Przez cały okres zatrudnienia w resorcie zarabiał miesięcznie 25,8 tys. zł¹⁶, co w tamtych latach było sumą znaczną¹⁷.

27 listopada 1946 r. Hajduk złożył przed Dyrektorem Departamentu II płk. Janem Snigirem ślubowanie, które – na pozór – było kwintesencją działania instytucji demokratycznego państwa: „Pomny dobra Rzeczypospolitej Polskiej ślubuję, że na powierzonym mi stanowisku urzędowym przyczyniać się będę w mym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi demokratycznego państwa polskiego, któremu wiernie służyć będę. Ślubuję stać na straży Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. oraz praw stanowiących przez Krajową Radę Narodową jako naczelną władzę ustawodawczą odrodzonego państwa polskiego. Ślubuję obowiązki urzędu mego spełniać gorliwie i su-

¹³ AIPN, 0193/2112, Charakterystyka Wacława Hajduka sporządzona przez MBP, Warszawa, 30 IV 1949 r., bp.

¹⁴ Ibidem, Zatwierdzony przez kierownika Wydziału Personalnego MBP płk. Mikołaja Orechwę wniosek referenta Witolda Dumskiego z Wydziału Personalnego MBP w sprawie zatrudnienia do pracy w resorcie bezpieczeństwa Wacława Hajduka, Warszawa, 2 XI 1946 r., bp.

¹⁵ Ibidem, Przebieg służby Wacława Hajduka w MBP, tajne, Warszawa [1950 r.], bp.

¹⁶ Ibidem, Pismo Departamentu Kadr i Szkolenia MSW do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w sprawie wysokości zarobków Wacława Hajduka w MBP, Warszawa, 25 VI 1958 r., bp.

¹⁷ Dla przykładu, w 1949 r. odsetek pracowników fizycznych zatrudnionych w przemyśle, zarabiających w granicach 24-28 tys. zł wynosił 5,3%. Do 12 tys. zł zarabiała większość tego typu pracowników, tj. 30,1%. Zob. *Rocznik statystyczny 1949*, Warszawa 1950, s. 135.

miennie, polecenia mych przełożonych wykonywać dokładnie, tajemnicy urzędowej przestrzegać, a w postępowaniu swoim kierować się zasadami honoru, uczciwości i równości społecznej”¹⁸.

Nieco ponad rok później (29 listopada 1947 r.) introligator MBP popełnił wykroczenie. Wracając do domu w stanie nietrzeźwym stał na stopniu tramwaju i nieumyślnie potrącił milicjanta, który kierował ruchem na skrzyżowaniu Alei Jerozolimskich z ul. Żelazną. Funkcjonariusz kazał mu się wylegitymować i zapłacić mandat za nieprzepisową jazdę tramwajem. „Hajduk Waclaw – donosił raport opisujący ten incydent – nie zgodził się na zapłacenie mandatu i nie pozwolił się wylegitymować, stawiając opór. Wówczas posterunkowy [Władysław] Piątkowski chwycił Hajduka za rękę [i] wykręcił [ją] do tyłu, celem uniemożliwienia mu stawiania oporu. Hajduk Waclaw, będąc podenerwowanym pod wpływem alkoholu, począł krzyczeć pod adresem milicjanta, że w ten sposób postępowali gestapowcy, używając przy tym wulgarnych słów”¹⁹. Przypadkowy przechodzień, Leon Miernicki, który także był pod wpływem alkoholu, próbował nieskutecznie uniemożliwić milicjantowi zatrzymanie Hajduka²⁰.

Introligator został doprowadzony na VII Komisariat MO, gdzie dzień później (30 listopada) został przesłuchany, a następnie zwolniony. Akta jego sprawy skierowano na drogę postępowania sądowego. 3 lutego 1948 r. w Sądzie Grodzkim w Warszawie Hajduk wylegitymował się jako funkcjonariusz MBP i został wypuszczony na wolność. Akta jego sprawy sąd postanowił przekazać Prokuraturze Rejonowego Sądu Woj-

¹⁸ AIPN, 0193/2112, Ślubowanie Waclawa Hajduka złożone w MBP, Warszawa, 27 XI 1946 r., k. 21.

¹⁹ Ibidem, Raport referenta Wydziału MBP ppor. Ignacego Kota do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie zatrzymania Waclawa Hajduka, tajne, Warszawa, 17 I 1949 r., bp.

²⁰ AIPN, 01251/363, Sprawozdanie funkcjonariusza MO Władysława Piątkowskiego z zajścia z 17 XII 1947 r., bp.; ibidem, Zeznanie Waclawa Hajduka z 20 XI 1947 r., bp.; ibidem, Pismo naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego do komendanta MO m.st. Warszawy płk. Ignacego Borkowskiego w sprawie zatrzymania introligatora MBP Waclawa Hajduka, tajne, Warszawa, 26 XI 1948 r., bp.; ibidem, Protokół przesłuchania Waclawa Hajduka przez oficera śledczego MBP ppor. Ignacego Kota, Warszawa, 17 XII 1948 r. bp.; ibidem, Protokół przesłuchania milicjanta Władysława Piątkowskiego przez oficera śledczego MBP ppor. Ignacego Kota, Warszawa, 12 I 1949 r., bp.; ibidem, Protokół przesłuchania milicjanta Henryka Chomy przez oficera śledczego MBP ppor. Ignacego Kota, Warszawa, 12 I 1949 r., bp.

skowego w Warszawie²¹. Z kolei Naczelną Prokuraturą Wojskową (NPW) 13 listopada 1948 r. przesłała do Wydziału II Departamentu II akta sprawy przeciwko Hajdukowi podejrzanemu o to, że w stanie nietrzeźwym znieważył legitymującego go milicjanta²².

Sprawa zakończyła się w lutym 1949 r. upomnieniem Hajduka przez dyrektora Departamentu II płk. Leona Rubinszteina „za nadmierne użycie alkoholu, wywołanie awantury i niewłaściwe zachowanie się w stosunku do funkcjonariusza MO”²³. W tym samym miesiącu NPW umorzyła śledztwo w sprawie Hajduka²⁴. Po tym incydencie introligator nie popełnił już podobnego wykroczenia i nie był notowany w milicyjnych kartotekach²⁵. Zresztą wkrótce potwierdził swoją wartość w oczach przełożonych. W kwietniu 1949 r. otrzymał za przodownictwo i wybitną pracę w tzw. czynie 1-Majowym pochwałę i nagrodę od dyrektora Departamentu II w postaci książki Aleksandra Beka *Szosa Wołokolamska*²⁶.

Ten na pozór lojalny i sumienny funkcjonariusz MBP okazał się jednak zdrajcą, oczywiście z punktu widzenia resortu. Nie wiadomo dokładnie, co wpłynęło na rewizję stosunku Hajduka do aparatu bezpieczeństwa, a szerzej także do ideologii komunistycznej. Być może było to efektem kolizji nadziei na lepsze życie w systemie deklaratywnej „sprawiedliwości społecznej” z brutalną rzeczywistością dojrzewającego wtedy w Polsce stalinizmu. Hajduk, podobnie jak wielu innych mu współczesnych, dał się zwieść szczytnym w teorii i chwytliwym hasłom komunizmu, który łudził nadzieją na lepsze życie. Hajduk najpewniej szczerze

²¹ Por. AIPN, 01251/363, Odpisy akt Oddziału II Karnego Sądu Grodzkiego w Warszawie w sprawie przeciwko Waławowi Hajdukowi, Warszawa, 18 X 1948 r., bp.

²² AIPN, 0193/2112, Raport referenta Wydziału MBP ppor. Ignacego Kota do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie zatrzymania Waławu Hajduka, tajne, Warszawa, 17 I 1949 r., bp.

²³ Ibidem, Rozkaz wewnętrzny nr 37 z 21 II 1949 r. wydany przez dyrektora Departamentu II MBP płk. Leona Rubinszteina w sprawie Waławu Hajduka, Warszawa, 21 II 1949 r., bp.

²⁴ AIPN, 01251/363, Postanowienie wiceprokuratora NPW w Warszawie kpt. Alwina Ludwika w sprawie Waławu Hajduka, Warszawa, 27 II 1949 r., bp.

²⁵ Ibidem, Pismo komendanta MO m.st. Warszawy płk. Ignacego Borkowskiego do naczelnika Wydziału ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie Waławu Hajduka i Leona Miernickiego, tajne, Warszawa, XII 1948 r., bp.

²⁶ AIPN, 0193/2112, Wyciąg z rozkazu wewnętrznego nr 15 z 30 IV 1949 r. wydanego przez dyrektora Departamentu II MBP płk. Leona Rubinszteina w sprawie przyznania nagrody Waławowi Hajdukowi, [Warszawa, IV 1949 r.], bp.

wierzył w demokrację, ale już nie w jej fasadę budowaną przez ówczesną ekipę władzy. Prawdę o rzeczywistym, poza konstytucyjnym i represyjnym obliczu systemu poznawał zresztą w pracy, w siedzibie MBP na Koszykowej. Świadomość tego być może zrewidowała jego polityczne iluzje.

Dodatkowym czynnikiem ideowej „apostazji” Hajduka mogła być także religijność, którą deklarował w ankiecie specjalnej wysłanej do resortu przed przyjęciem do pracy²⁷. Miał wierzącą żonę i troje dzieci; najmłodsze z nich ochrzcił potajemnie w grudniu 1948 r.²⁸. Hajduk słuchał Głosu Ameryki, gromadził rozprowadzane przez ambasadę amerykańską w Warszawie broszurki *United States Information Service*, wiedział, że USA krytykują ustrój w Polsce. Sam wychwalał Stany Zjednoczone, mówił, że „chciałby tam być”, wspominał o możliwości wybuchu wojny²⁹. Ewolucję stosunku Hajduka do ideologii komunistycznej od jej afirmacji po negację mogą zapewne ilustrować wynik egzaminu z zajęć polityczno-wychowawczych. O ile jeszcze w lipcu 1948 r. zaliczył je z wynikiem bardzo dobrym, o tyle już we wrześniu 1949 r. otrzymał jedynie wynik dostateczny³⁰.

W lipcu lub sierpniu 1948 r. Hajduk po raz pierwszy wyniósł z MBP ściśle tajny „Spis telefonów pracowników MBP”, który zawierał około trzystu nazwisk funkcjonariuszy oraz ich numery telefonów. Przez kilka dni trzymał go u siebie. Później zostawił spis z prośbą o ukrycie u swoich dalekich krewnych – Feliksa i Joanny Chmielewskich, którzy mieszkali w Wygodzie (względnie w Nowej Wygodzie; wtedy była to miejscowość koło Warszawy, dziś wchodzi w obręb stolicy) na ul. Podhalańskiej³¹. Od lata 1948 r. do jesieni 1949 r. odwiedził ich około dziesięć razy³². Zanim zdecydował się zostawić w Wygodzie skradzioną z Koszykowej

²⁷ Ibidem, Ankieta specjalna kandydata na funkcjonariusza MBP wypełniona przez Wacława Hajduka, [Warszawa, 1946 r.], k. 2.

²⁸ AIPN, 01251/363, Protokół przesłuchania podejrzanego Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP por. Wacława Kałkusa, Warszawa, 25 XI 1949 r., bp.

²⁹ Ibidem, Protokół przesłuchania świadka Joanny Chmielewskiej przez oficera śledczego MBP chor. Henryka Lasotę, Warszawa, 24 XI 1949 r., bp.

³⁰ AIPN, 0193/2112, Świadczenie zaliczenia przez Wacława Hajduka egzaminu z zajęć polityczno-wychowawczych, Warszawa, 23 VII 1948 r., bp.; ibidem, Świadczenie zaliczenia przez Wacława Hajduka egzaminu z zajęć polityczno-wychowawczych, Warszawa, 8 X 1949 r., bp.

³¹ Ibidem, Wyrok WSR wydany w sprawie Wacława Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

³² AIPN, 0235/447 (cz. 1), Protokół przesłuchania Joanny Chmielewskiej przez oficera śledczego MBP mjr. Antoniego Zarembiuka, Warszawa, 24 XI 1949 r., k. 27 v.

dokumentację, poprosił najpierw Chmielewskiego, by przysięgł, że dotrzyma tajemnicy i nikomu nie zdradzi, co otrzyma do przechowania³³.

Kilka tygodni od pierwszej kradzieży materiałów MBP Hajduk wykradł ściśle tajną „Instrukcję Specjalną Nr 1 o zadaniach organów bezpieczeństwa publicznego na obecnym etapie walki klasowej na wsi” z 18 września 1948 r.³⁴. Jesienią tego roku dostarczył ten dokument Chmielewskiemu³⁵. Z kolei w grudniu 1948 r. lub w styczniu 1949 r. wyniósł dwadzieścia formularzy stanowiących wzory do ściśle tajnego zarządzenia MBP nr 47 z 9 października 1948 r., które zatwierdzało „Instrukcję o ewidencji sieci agenturalno-informacyjnej jednostek operacyjnych służby bezpieczeństwa publicznego”³⁶.

Na podstawie przeczytanego w pracy zarządzenia nr 47 oraz znajomości innych materiałów resortowych Hajduk sporządził w styczniu 1949 r. dwie notatki. W pierwszej (była to kartka papieru zgięta na pół i zapisana na wszystkich czterech stronach) znalazły się m.in. ściśle tajne dane o organizacji kartoteki osób inwigilowanych, liczbie funkcjonariuszy UB w kraju, wielkości sieci konfidentów, skali zwykłych i poufnych rozkazów wydanych przez resort oraz kilka nazwisk wysokich rangą funkcjonariuszy Departamentu II MBP. W drugiej notatce (stanowiła ją zapisana po obu stronach kartka papieru) introligator zawarł informacje pochodzące z przeczytanej w pracy sekretnej instrukcji dotyczącej budowy sieci agenturalno-informacyjnej³⁷. Oba rękopisy przekazał Chmielewskiemu. Wiosną 1949 r. Hajduk, obawiając się rewizji, poprosił Chmielewską, by przetrzymywane dotąd w komodzie materiały resortu ukryła na strychu³⁸.

³³ Ibidem, Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskiemu, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk sporządzony przez oficera śledczego UB na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 65.

³⁴ AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Waclawa Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

³⁵ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskiemu, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk sporządzony przez oficera śledczego UB na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 65.

³⁶ Ibidem; AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Waclawa Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

³⁷ Ibidem.

³⁸ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskiemu, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk sporządzony przez oficera śledczego UB na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 65.

Mimo ryzyka zatrzymania, od kwietnia 1949 r. Hajduk szukał sposobu na dostarczenie raportów o antykościelnej polityce UB prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu. Okazja do tego nadarzyła się, gdy w kwietniu lub maju 1949 r. poznał przypadkowo podczas wizyty u Chmielewskich zaprzyjaźnioną z nimi Bronisławę Zysk³⁹, szarytkę i pielęgniarkę szpitala św. Stanisława w Warszawie⁴⁰. Nie rozmawiał z nią wtedy, tylko się przywitał. Po tym spotkaniu poinformował Chmielewskiego, że dysponuje poufnymi dokumentami dotyczącymi polityki aparatu bezpieczeństwa wobec Kościoła i zamierza je przekazać „wyższym dostojnikom hierarchii kościelnej”⁴¹. Chciał, by Chmielewski nakłonił szarytkę do przekazania prymasowi Wyszyńskiemu części wykradzonej z Koszykowej dokumentacji⁴².

Chmielewski zrobił tak po około dwóch tygodniach, podczas kolejnej wizyty Zysk w jego domu. Zakonnica zgodziła się na przekazanie dokumentów do kurii warszawskiej, lecz zaznaczyła, że nie zrobi tego osobiście, tylko za pośrednictwem księdza Władysława Smyrskiego z zakładu sióstr magdalenek w Warszawie na ul. Hetmańskiej⁴³. Chmielewski nie znali osobiście tego duchownego⁴⁴.

³⁹ Por. J. Myszo r, *Biogram s. Bronisławy Zysk*, [w:] *Lexykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, red. J. Myszo r, Warszawa 2003, s. 340-341.

⁴⁰ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania podejrzanego Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP sierż. Romualda Błachewicza, Warszawa, 26 I 1950 r., k. 49; AIPN, 0235/447 (cz. 1), Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk sporządzony przez oficera śledczego UB na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 65. Inny dokument podaje, że Hajduk spotkał się z zakonnica u Chmielewskich już jesienią 1948 r. Zob. AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Waclawa Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

⁴¹ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Wyrok w sprawie przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 81.

⁴² AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Waclawa Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

⁴³ Ibidem, Raport referenta Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskara Zesławskiego do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie dyscyplinarnego zwolnienia Waclawa Hajduka z pracy w MBP oraz skierowania jego sprawy na drogę postępowania sądowego, tajne, Warszawa, 14 I 1950 r., bp.; AIPN, 0235/447 (cz. 1), Wyrok w sprawie przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 81.

⁴⁴ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania podejrzanego Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP sierż. Romualda Błachewicza, Warszawa, 26 I 1950 r., k. 49.

Hajduk, na podstawie zgromadzonej dokumentacji i własnej wiedzy wyniesionej z lektury poufnej dokumentacji resortu, opracował trzy sprawozdania o działalności UB. Umieścił je w kopercie, podpisał pseudonimem „Jaskółka 38” i pozostawił w Wygodzie z prośbą o doręczenie zakonnicy. Pierwszy powstał w lipcu 1949 r. i właściwie powielił treść rękopisów sporządzonych przez Hajduka w styczniu tego roku. Opracowanie zaczynało się od słów „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus. Przewielebny Księżu Prymasie, Ojcze Narodu Polskiego – ratuj, bo ginimy”. Znalazło się w nim wiele ściśle tajnych informacji o stosowanych przez UB metodach walki z Kościołem i religią, systemie organizacji Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego, organizacji kartotek inwigilowanych i agentury. Hajduk streszczał ponadto instrukcje i zarządzenia resortu, do których udało mu się dotrzeć⁴⁵.

Kilka dni później introligator opracował kolejny materiał, który także bazował na wiedzy zawartej w jego rękopisach ze stycznia 1949 r. oraz informacjach z instrukcji MBP do wzorów sieci agenturalno-informacyjnej. Pod koniec lipca lub na początku sierpnia Hajduk opracował jeszcze jedno sprawozdanie, w którym znalazły się poufne informacje z dopiero co wydrukowanego w resortowej drukarni rozkazu MBP dotyczącego tworzenia sieci agenturalnej wśród osób duchownych.

Wszystkie trzy sprawozdania Hajduk przygotował w domu Chmielewskich; zapoznał małżeństwo z ich treścią oraz poinformował ich, że zawierają informacje objęte klauzulą tajemnicy państwowej⁴⁶. Liczył na to, że opracowana przez niego dokumentacja odsłaniająca kulisy działania MBP zostanie wykorzystana przez prymasa Wyszyńskiego na arenie międzynarodowej i obnaży represyjność polityki wyznaniowej ekipy Bolesława Bieruta⁴⁷.

Pierwszy z rękopisów Chmielewski przekazał Zysk najpewniej w maju 1949 r. Umieścił go w kopercie podpisanej „Do Księdza Prymasa” i poprosił o doręczenie hierarsze. Miał poinformować zakonnicę, że otrzymuje ona poufne informacje o zwalczaniu Kościoła i religii przez

⁴⁵ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Wyrok w sprawie przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 81.

⁴⁶ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania Wacława Hajduka przez st. oficera śledczego Wydziału III Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskara Ześlawskiego, Warszawa, 10 XII 1949 r., k. 31-31v.

⁴⁷ Ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP sierż. Romualda Błachewicza, Warszawa, 27 I 1950 r., k. 56v.

MBP, które pochodzą od jego kuzyna, który pracował w resorcie bezpieczeństwa⁴⁸ (Zysk nie potwierdziła tego podczas śledztwa, nie przypomniała sobie, by Chmielewski zwrócił się do niej z prośbą o doręczenie listu do warszawskiej kurii⁴⁹).

Ksiądz Smyrski otrzymał raport od Zysk trzy dni później⁵⁰. Rzekomo krytycznie ocenił dostarczone mu materiały⁵¹. Według sprawozdania zakonnicy powiedział: „Ach, jakieś bzdury niezrozumiałe” i „Chorendum to jakieś dla mnie niezrozumiałe”⁵². Duchowny rzekomo nie pytał się o proveniencję przeczytanych sprawozdań⁵³, ale zaznaczył, że za „pisma te grozi więzienie” i ostrzegł szarytkę przed przyjmowaniem w przyszłości podobnych „zleceń”. Zysk poinformowała o tym Chmielewskich, a ci – w obawie przed konsekwencjami – spalili dwa pozostałe opracowania przygotowane przez Hajduka⁵⁴. Jego samego okłamywali, że przekazali je siostrze zakonnej.

Być może Smyrskiego rzeczywiście zraziła nieporadność językowa Hajduka i uznał, że cała sprawa była dziełem osoby nieporównowazonej

⁴⁸ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Protokół przesłuchania Joanny Chmielewskiej przez oficera śledczego MBP mjr. Józefa Dziemidoka, Warszawa, 26 XI 1949 r., k. 34; AIPN, 0235/447 (cz. 1), Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk opracowany przez oficera śledczego UBP na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 65.

⁴⁹ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania podejrzanej zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP Kazimierza Masewicza, Warszawa, 4 III 1950 r., k. 88-88v.

⁵⁰ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 3 XII 1949 r., k. 35.

⁵¹ Warto odnotować, że podczas jednego z przesłuchań Chmielewski zeznał, że po około miesiącu od przekazania Zysk pierwszego rękopisu zakonnica miała go poinformować, że dostarczyła ten materiał księdzu Smyrskiemu i prosić o kolejne sprawozdania; twierdziła, że były nimi zainteresowane władze kościelne. W związku z tym Hajduk sporządził rzekomo trzy kolejne rękopisy dotyczące instytucjonalnej walki z Kościołem w Polsce, które zostały przekazane szarytce przez Chmielewskiego w VI 1949 r. Dwa miesiące później zakonnica ponownie domagała się dostarczenia jej kolejnych materiałów, lecz introligator resortu już ich dla niej nie opracował. Podczas śledztwa odrzucono jednak tę wersję wydarzeń. Zob. AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP por. Wacława Kałkusa, Warszawa, 25 XI 1949 r., k. 20-21 v.

⁵² AIPN, 0235/447 (cz. 1), Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 26 XI 1949 r., k. 35.

⁵³ Ibidem, Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 3 XII 1949 r., k. 36.

⁵⁴ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania Joanny Chmielewskiej przez kpt. Dyoskora Zesławskiego, Warszawa, 10 I 1950 r., k. 27-28; AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Wacława Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

lub została sprowokowana przez aparat policyjny. Zastanawiające jest jednak to, że ksiądz najpewniej nie został zatrzymany przez MBP. Nie wiadomo nawet czy był w ogóle przesłuchiwany. Sytuacja była o tyle niezwykła, że wszystkie pozostałe osoby związane z aferą Hajduka były aresztowane i przesłuchiwane przez resort, co było zresztą naturalną procedurą w takich przypadkach. Jak dotąd nie udało się ustalić, dlaczego UB nie objął podobnymi działaniami Smyrskiego. Wiadomo jedynie, że Wydział Śledczy MBP na m.st. Warszawę wyodrębnił ze sprawy Hajduka materiały dotyczące tego duchownego i przekazał MBP do dalszego opracowania⁵⁵. Sprawa budzi kontrowersje, lecz ze względu na brak wystarczającej wiedzy źródłowej trudno jest na tym etapie badań ryzykować daleko idące hipotezy, zwłaszcza takie, które mogłyby sugerować współpracę księdza Smyrskiego z resortem bezpieczeństwa.

Zebrana przez Hajduka dokumentacja najpewniej nie trafiła do prymasa Wyszyńskiego. Funkcjonariusze UB na pewno nie znaleźli jej na Miodowej podczas rewizji przeprowadzonej po aresztowaniu hierarchy we wrześniu 1953 r.⁵⁶. Zysk przyznała podczas śledztwa, że zniszczyła otrzymaną od Chmielewskiego dokumentację po tym, jak Smyrski ocenił ją krytycznie w jej obecności⁵⁷.

Tymczasem resort namierzył „kreta” w swoich szeregach. W świetle dostępnych dziś materiałów Hajduka zdradził niepokój, który dało się u niego zauważyć w miejscu pracy⁵⁸. Stan ten był zapewne spowodowa-

⁵⁵ AIPN, 1007/657, Pismo naczelnika Wydziału Śledczego UB na m.st. Warszawę kpt. Ryszarda Rojkiewicza do WPR w Warszawie w sprawie dokumentacji dotyczącej księdza Władysława Smyrskiego, Warszawa, 7 III 1950 r., k. 103.

⁵⁶ Por. opracowana przez kierownika Sekcji I Wydziału I Departamentu XI MBP; por. Kazimierza Oparę notatka dotycząca niektórych faktów i dokumentów dotyczących antypaństwowej działalności prymasa Stefana Wyszyńskiego, ściśle tajne, Warszawa, 4 XII 1953 r., [w:] *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski w dokumentach aparatu bezpieczeństwa PRL (1953-1956)*, opr. B. P i e c, Warszawa 2001, s. 197.

⁵⁷ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 26 XI 1949 r., k. 29; ibidem, Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 26 XI 1949 r., k. 35; AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania podejrzanej zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP Kazimierza Masewicza, Warszawa, 3 III 1950 r., k. 79.

⁵⁸ AIPN, 01251/363, Raport naczelnika Wydziału II Departamentu II MBP mjr Pawła Gobieckiego w sprawie Wacława Hajduka, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.; ibidem, Protokół przesłuchania Henryka Kaczkowskiego przez oficera śledczego MBP Lucjana Rubacha, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

ny świadomością zdrady i wiążącymi się z tym konsekwencjami. Przełożony Hajduka relacjonował, że „miał bardzo smutny wyraz twarzy i ogólne przygnębienie psychiczne”⁵⁹. Jednemu z kolegów Hajduk powiedział, że „jego to już nie wypuszczą z Ministerstwa” i że jego synowi śniło się, że zostanie sierotą⁶⁰. Obawiał się, że w związku ze sprawą Władysława Gomułki⁶¹ zostanie wydalony z partii, bo popierał „Wiesława”⁶².

Nie informując przełożonych 22 listopada 1949 r. Hajduk wyszedł z pracy około godz. 15 bez czapki, marynarki i płaszcza. Jeszcze tego samego dnia kierownik Sekcji „A” Wydziału II Departamentu II Kozyrski poinformował o tym zdarzeniu dyrektora Departamentu II⁶³. Funkcjonariusze MBP szukali Hajduka w jego mieszkaniu, ale go nie zastali⁶⁴. Introligator został tam zatrzymany dzień później, 23 listopada. Osadzono go w Więzieniu Karno-Śledczym Nr 3 Warszawa-Praga, tzw. Toledo na ul. Ratuszowej (obecnie jest to ul. Namysłowska, samo więzienie, uznawane zresztą za jedno z cięższych, już nie istnieje).

19 stycznia 1950 r. naczelnik Wydziału III Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Stefan Młynarczyk skierował do naczelnika Wydziału I Departamentu Kadr MBP kpt. Kazimierza Markowicza wniosek o dyscyplinarne zwolnienie Hajduka ze służby w MBP, jego sprawę skier-

⁵⁹ Ibidem, Protokół przesłuchania Władysława Kozyrskiego przez oficera śledczego MBP Ignacego Kota w sprawie Waclawa Hajduka, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

⁶⁰ Ibidem, Raport naczelnika Wydziału II Departamentu II MBP mjr. Pawła Gobieckiego w sprawie Waclawa Hajduka, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.; ibidem, Protokół przesłuchania Henryka Kaczkowskiego przez oficera śledczego MBP Lucjana Rubacha, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

⁶¹ W ramach rozgrywki politycznej na szczytach władzy obradujące na przełomie VIII i IX 1948 r. Biuro Polityczne PPR odsunęło Gomułkę od kierownictwa partią za *odchylenie prawicowe i nacjonalistyczne*. W VIII 1951 r. aresztowano go, a jesienią tego roku usunięto z partii. Zob. A. W e r b l a n, *Władysław Gomułka. Sekretarz Generalny PPR*, Warszawa 1988, s. 497 i nn.

⁶² Ibidem, Protokół przesłuchania Henryka Kaczkowskiego przez oficera śledczego MBP Lucjana Rubacha, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

⁶³ Ibidem, Raport kierownika Sekcji „A” Wydziału II Departamentu II MBP Władysława Kozyrskiego złożony dyrektorowi Departamentu II MBP w sprawie Waclawa Hajduka, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

⁶⁴ Ibidem, Raport naczelnika Wydziału II Departamentu II MBP mjr. Pawła Gobieckiego w sprawie Waclawa Hajduka, Warszawa, 22 XI 1949 r., bp.

rowano na drogę postępowania sądowego⁶⁵. Formalnie Hajduk został zwolniony ze służby 30 listopada 1949 r.

Introligator został oskarżony o szpiegostwo z art. 7 i art. 15 par. 2 Dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa⁶⁶. Artykuł 7 stanowił: „Kto, działając na szkodę Państwa Polskiego, gromadzi lub przekazuje wiadomości, dokumenty lub inne przedmioty stanowiące tajemnicę państwową lub wojskową, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 lub dożywotnio albo karze śmierci”⁶⁷. Z kolei artykuł 15 par. 2 głosił, że „Jeżeli czynu, określonego w art. 1,3,7 lub 14, dopuści się osoba wymieniona w § 1 [tj. poseł do Krajowej Rady Narodowej, członek innej rady narodowej, urzędnik państwowy lub samorządowy, osoba należąca do sił zbrojnych, przedstawiciel związku zawodowego, organizacji politycznej lub organizacji społecznej o znaczeniu ogólnopaństwowym – BN] podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10 lub dożywotnio albo karze śmierci”⁶⁸.

W śledztwie Hajduk tłumaczył, że 3 lipca 1949 r. do jego mieszkania w Warszawie przyszli dwaj anonimowi mężczyźni, którzy podawali się za członków podziemnej organizacji. Rzekomo wiedzieli o tym, że jest zatrudniony w MBP i ma kontakt z tajnymi dokumentami resortu. Szantażując Hajduka groźbą zamordowania członków jego rodziny, rozkazali mu przygotowanie tych materiałów. Hajduk miał ich później powiadomić, że zebraną dokumentację UB przechowuje u Chmielewskich w Wygodzie. Otrzymał wtedy polecenie sporządzenia na jej podstawie raportu, w którym należało podać hasło „Oddział «Burego», obserwacja”

⁶⁵ AIPN, 0193/2112, Raport referenta Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskara Ześlawskiego do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie dyscyplinarnego zwolnienia Waclawa Hajduka z pracy w MBP oraz skierowania jego sprawy na drogę postępowania sądowego, tajne, Warszawa, 14 I 1950 r., bp.; ibidem, Skierowany do naczelnik Wydziału I Departamentu Kadr MBP kpt. Heleny Markowicz wniosek naczelnika Wydziału III Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Stefana Młynarczyka o dyscyplinarne zwolnienie Waclawa Hajduka ze służby w MBP, Warszawa, 19 I 1950 r., bp.

⁶⁶ AIPN, 01251/363, Akt oskarżenia przeciwko Waclawowi Hajdukowi sporządzony przez st. oficera śledczego Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskara Ześlawskiego zatwierdzony przez dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego, Warszawa, 6 II 1950 r., k. 15.

⁶⁷ Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1946, nr 30, poz. 192).

⁶⁸ Ibidem.

i pseudonim „Jaskółka 38”. Materiał ten miał zostać następnie przekazany „jednemu dostojnikowi hierarchii kościelnej w Polsce”⁶⁹.

Resort nie dał się zwieść tej wersji wydarzeń. Podkreślano, że „Zeznania Hajduka odnośnie [do] tej okoliczności są nielogiczne, a ponadto istnieją sprzeczności z protokołami przesłuchań świadków, które potwierdzają, iż jest to wymysł wyżej wymienionego mający na celu złagodzenie jego przestępstwa. Najbardziej jaskrawą sprzecznością zeznań Hajduka z zeznaniami świadków jest to, iż wyżej wymieniony twierdzi, że polecenie wysłania raportu informacyjnego do prymasa [Stefana Wyszyńskiego] otrzymał od dwu nieznanymi osobników w miesiącu lipcu 1949 r., zaś z protokołów świadków wynika, że Hajduk już w miesiącu kwietniu 1949 r. poszukiwał dróg, którymi mógłby wysłać prymasowi swe raporty”⁷⁰.

Hajduk ostatecznie przyznał się do winy „w całej rozciągłości”, a podczas śledztwa nie ukrywał wrogości do „demokracji ludowej”⁷¹. 4 lutego 1950 r. podpisał przedstawione mu przez oficera śledczego MBP kpt. Dyoskora Zesławskiego postanowienie o pociągnięciu go do odpowiedzialności karnej. 30 marca 1950 r. Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) w Warszawie w składzie – przewodniczący składu sędziowskiego mjr Zbigniew Furtak, ławnicy ppor. Józef Nowak i por. Mieczysław Sałek – skazał Hajduka w oparciu o dekret z 13 czerwca 1946 r. na karę śmierci, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze oraz przepadek całego majątku⁷². Przy wymiarze kary sąd rozważył

⁶⁹ AIPN, 0193/2112, Raport referenta Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskora Zesławskiego do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie dyscyplinarnego zwolnienia Wacława Hajduka z pracy w MBP oraz skierowania jego sprawy na drogę postępowania sądowego, tajne, Warszawa, 14 I 1950 r., bp.; AIPN, 01251/363, Akt oskarżenia Wacława Hajduka sporządzony przez kpt. Dyoskora Zesławskiego, Warszawa, 5 II 1950 r.

⁷⁰ AIPN, 0193/2112, Raport referenta Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskora Zesławskiego do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie dyscyplinarnego zwolnienia Wacława Hajduka z pracy w MBP oraz skierowania jego sprawy na drogę postępowania sądowego, tajne, Warszawa, 14 I 1950 r., bp.

⁷¹ AIPN, 01251/363, Akt oskarżenia przeciwko Wacławowi Hajdukowi sporządzony przez st. oficera śledczego Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskora Zesławskiego zatwierdzony przez dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego, Warszawa, 6 II 1950 r., k. 17.

⁷² AIPN, 0193/2112, Wyrok WSR wydany w sprawie Wacława Hajduka (Warszawa, 30 III 1950 r.), bp.

„bardzo duże napięcie złej woli oskarżonego, jego nienawiść do ustroju Polski Ludowej, podstępny sposób, w jaki wykorzystując zaufanie władz przełożonych do niego wszedł w posiadanie szeregu tajnych i bardzo ważnych dokumentów, których ujawnienie osobom niepowołanym przyniosło dużą szkodę aparatowi Bezpieczeństwa Publicznego, inicjatywę jaką wykazał w zorganizowaniu drogi przekazania powyższych dokumentów, wreszcie okoliczność, iż oskarżony, który wywodzi się z klasy robotniczej, co zresztą sam często podkreślał, dopuścił się zdrady interesów swej klasy i partii”⁷³. WSR nie znalazł żadnych okoliczności łagodzących dla postępowania Hajduka i uznał „za jedynie słuszne i celowe” wymierzenie mu najwyższej, przewidzianej czerwcowym dekretem kary⁷⁴.

Minister Bezpieczeństwa Publicznego gen. Stanisław Radkiewicz rozkazał 19 maja 1950 r. poinformować wszystkich funkcjonariuszy resortu o skazaniu Hajduka na karę śmierci za przekazywanie tajnych dokumentów resortu „wrogiemu ośrodkowi”⁷⁵. Był to wyraźny sygnał ostrzegawczy, że resort nie toleruje zdrajców w swoich szeregach.

Wyrok WSR zmienił jednak Najwyższy Sąd Wojskowy (NSW), który uwzględniając skargę rewizyjną wniesioną przez Hajduka zamienił mu 23 maja 1950 r. wyrok śmierci na 15 lat więzienia z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na lat 5 oraz przepadek mienia na rzecz Skarbu Państwa⁷⁶.

Hajduk był przez jakiś czas więziony w Warszawie, a później przewieziono go do Sztumu. Tam w pierwszej połowie 1952 r. stwierdzono u niego zaburzenia psychiczne, które były najprawdopodobniej efektem doświadczeń z okresu śledztwa i uwięzienia⁷⁷. Znamienne, że w świadectwie lekarskim wystawionym przez MBP w październiku 1946 r. nie odnotowano u Hajduka żadnych obiektywnych zmian chorobowych i niezdolności do wykonywania pracy⁷⁸. Co więcej, nikt z przesłuchiwa-

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem, Wyciąg z zarządzenia nr 021/50 ministra bezpieczeństwa publicznego gen. Stanisława Radkiewicza w sprawie poinformowania wszystkich funkcjonariuszy MBP o skazaniu Wacława Hajduka na karę śmierci, Warszawa, 19 V 1950 r., bp.

⁷⁶ Ibidem, Rewizja wyroku WSR w sprawie Wacława Hajduka zasądzona przez NSW, (Warszawa, 23 V 1950 r.), bp.

⁷⁷ IPN, Wr 231/120, Orzeczenie lekarskie o stanie zdrowia więźnia Wacława Hajduka, Sztum, 13 VIII 1952 r., bp.

⁷⁸ AIPN, 0193/2112, Świadectwo lekarskie wystawione Wacławowi Hajdukowi przez dyrektora Polikliniki Centralnej MBP dr J.K. Romejkę, Warszawa, 23 X 1946 r., k. 14.

nych przez UB nie wspomniał o anomaliach jego zdrowia, co przecież mogło być dla introligatora okolicznością łagodzącą. W związku z chorobą przeniesiono go 13 września 1952 r. do Szpitala Psychiatrycznego przy Więzieniu Nr 2 we Wrocławiu⁷⁹. Był tam nieskutecznie leczony elektrowstrząsami i środkami psychotropowymi. Zdecydowano więc o przerwie w odbywaniu kary i 2 października 1953 r. przeniesiono Hajduka do szpitala psychiatrycznego w Międzyrzeczu-Obrzycach⁸⁰. Później leczono go w Paprotni.

Razem z Hajdukiem UB zatrzymał w dniach 24-26 listopada 1949 r. Feliksa i Joannę Chmielewskich oraz Kazimierza Chudzyńskiego (jego siostrzenica była żoną Hajduka). Tego ostatniego introligator MBP prosił w październiku lub listopadzie 1949 r., aby w razie potrzeby powiadomił małżeństwo z Wygody o jego zatrzymaniu. Hajduk podał mu także swój pseudonim – „Jaskółka 38”, oświadczając, by powołując się na niego polecił Chmielewskiemu zniszczyć całą ukrytą dokumentację⁸¹. Chudzyński domyślał się, że w grę mogą wchodzić tajne dokumenty MBP, bo wiedział, gdzie pracował Hajduk⁸². Wszyscy wymienieni zostali aresztowani z podejrzaniem „współpracy z podziemiem”.

24 listopada 1949 r. funkcjonariusze MBP dokonali rewizji w domu Chmielewskich; znaleźli tam całą dostarczoną im przez Hajduka dokumentację resortu⁸³ oraz cztery broszury amerykańskiej Służby Informacyjnej, które introligator zostawił im latem 1949 r.⁸⁴.

⁷⁹ IPN, Wr 231/120, Wniosek komendanta szpitala przy więzieniu nr 2 we Wrocławiu kpt. lek. J. Katzenellenboga na skierowanie Wacława Hajduka na leczenie w Szpitalu Więziennym dla Umysłowo Chorych, Wrocław, 25 VIII 1952 r., bp.; ibidem, Historia choroby więźnia Wacława Hajduka leczonego w Szpitalu Psychiatrycznym przy Więzieniu Nr 2 we Wrocławiu, Wrocław, [15 IX 1952 r.], bp.

⁸⁰ Ibidem, Orzeczenie lekarsko-psychiatryczne Nr 30/53 na temat stanu zdrowia więźnia Wacława Hajduka, Wrocław, 9 VI 1953 r., bp; ibidem, Przebieg choroby więźnia Wacława Hajduka, [Wrocław, 1 X 1953 r.], bp.

⁸¹ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Akt oskarżenia przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk sporządzony przez oficera śledczego UBP na m.st. Warszawę Kazimierza Masewicza, Warszawa, 8 III 1950 r., k. 66.

⁸² Ibidem, Protokół przesłuchania podejrzanego Kazimierza Chudzyńskiego przez oficera śledczego MBP por. Zdzisława Wilczyńskiego, Warszawa, 23 XI 1949 r., k. 23, 24v.

⁸³ AIPN, 01251/363, Protokół rewizji dokonanej w mieszkaniu Joanny Chmielewskiej w związku z zarządzeniem MBP w tej sprawie z 23 XI 1949 r., Warszawa, 24 XI 1949 r., bp.; AIPN, 0235/447 (cz. 1), Sporządzony przez oficerów śledczych Biura ds. Funkcjonariuszy MBP por. Ignacego Kota i kpt. Dyoskara Zesławskiego protokół oględzin

Zysk została zatrzymana przez Departament V MBP 30 listopada 1949 r.⁸⁵. 4 lutego 1950 r. zdecydowano o przekazaniu jej sprawy z Departamentu V MBP do UBP na m.st. Warszawę w celu dalszego prowadzenia śledztwa pod nadzorem Wojskowej Prokuratury Rejonowej (WPR) w Warszawie. Na mocy tej samej decyzji zakonnica, początkowo więziona w Więzieniu Nr 1 na ul. Rakowieckiej, została przeniesiona do aresztu wewnętrznego UBP na m.st. Warszawę na ul. Cyryla i Metodego⁸⁶. Początkowo nie przyznawała się do winy, tłumaczyła, że nikomu nie przekazywała otrzymanych od Chmielewskiego materiałów, przekonywała, że sama zniszczyła zebraną dokumentację⁸⁷.

Śledztwo w sprawie Chmielewskich, Chudzyńskiego i Zysk trwało od 26 stycznia do 8 marca 1950 r. W tym czasie Chmielewska była przesłuchiwana co najmniej ośmiokrotnie, jej mąż – siedmiokrotnie, Chudzyński – czterokrotnie, a Zysk – pięciokrotnie. O randze sprawy świadczy fakt, że oskarżonych przesłuchiwało łącznie jedenastu funkcjonariuszy MBP; przy czym niektórzy, jak np. naczelnik Wydziału V Departamentu V mjr Józef Dziemidok, naczelnik Biura ds. Funkcjonariuszy por. Waclaw Kałkus, kierownik Sekcji 1 Wydziału V Departamentu V kpt. Stanisław Morawski, p.o. kierownika Sekcji 2 Wydziału II Biura ds. Funkcjonariuszy por. Zdzisław Wilczyński, naczelnik Wydziału II Biura ds. Funkcjonariuszy mjr Antoni Zarembiuk, czy st. oficer śledczy Wydziału III Biura ds. Funkcjonariuszy kpt. Dyoskar Ześlawski, zajmowali ważne miejsce w hierarchii resortowej.

dowodów rzeczowych znalezionych u Feliksa i Joanny Chmielewskich, Warszawa, 2 XII 1949 r., k. 40-41.

⁸⁴ AIPN, 1007/657, Protokół przesłuchania Feliksa Chmielewskiego przez oficera śledczego MBP Henryka Lasotę, Warszawa, 24 XI 1948 r., k. 11.

⁸⁵ AIPN, 0193/2112, Raport referenta Biura ds. Funkcjonariuszy MBP kpt. Dyoskara Ześlawskiego do dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy MBP płk. Jerzego Siedleckiego w sprawie dyscyplinarnego zwolnienia Waclawa Hajduka z pracy w MBP oraz skierowania jego sprawy na drogę postępowania sądowego, tajne, Warszawa, 14 I 1950 r., bp.

⁸⁶ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Pismo szefa Wydziału IV NPW w Warszawie mjr. Mieczysława Dytrego w sprawie zakonnicy Bronisławy Zysk, Warszawa, 4 II 1950 r., k. 17 v.

⁸⁷ Ibidem, Protokół przesłuchania zakonnicy Bronisławy Zysk przez oficera śledczego MBP kpt. Stanisława Morawskiego, Warszawa, 26 XI 1949 r., k. 29.

17 marca 1950 r. zapadło postanowienie o zatwierdzenia aktu oskarżenia przeciwko Chmielewskim, Chudzyńskiemu i Zysk⁸⁸. Chmielewscy przyznali się do winy, lecz główną odpowiedzialnością obarczali Hajduka. Chmielewski tłumaczył, że został przez niego „podstępnie wykorzystany” jako narzędzie, rzekomo miał zatargi z intrologatorem MBP. Chmielewska twierdziła, że była nieświadoma łamania prawa i nie знаła treści dostarczonej przez Hajduka dokumentacji⁸⁹. Z kolei Zysk konsekwentnie nie przyznawała się do winy, broniła się, że przyjęła materiały od Chmielewskich w dobrej wierze i traktowała je jako prywatną korespondencję adresowaną do prymasa Wyszyńskiego⁹⁰.

Ze względu na zachowanie tajemnicy państwowej⁹¹ rozprawa główna Chmielewskich, Chudzyńskiego i Zysk odbyła się 17 kwietnia przy drzwiach zamkniętych⁹². Sąd (składowi sędziowskiemu przewodniczył mjr Furtak, ławnikami byli strzelcy Józef Błachut i Stefan Szczepański) nie uwierzył w tłumaczenia oskarżonych. 20 kwietnia WSR w Warszawie skazał Chmielewskiego na dożywocie, jego żonę na 10 lat więzienia, Zysk na 7 lat, a Chudzyńskiego na 4 lata⁹³. Przy wydaniu wyroku wzięto pod uwagę „duże napięcie złej woli i gotowość podejmowania wszelkich czynności, które mogły zaszkodzić państwu polskiemu, ułatwienie i moralne poparcie udzielone Hajdukowi i jego zbrodniczej działalności, dużą szkodę społeczną, jaka powstała przez ujawnienie szeregu ważnych dokumentów”⁹⁴. Podobnie jak w przypadku Hajduka, 7 listopa-

⁸⁸ AIPN, 1007/657, Postanowienie wiceprokuratora WPR w Warszawie Eugeniusza Landsberga o zatwierdzeniu aktu oskarżenia w sprawie przeciwko Feliksowi Chmielewskiemu i innym, Warszawa, 17 III 1950 r., k. 116.

⁸⁹ AIPN, 0235/447 (cz. 1), Wyrok w sprawie przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 82.

⁹⁰ Ibidem, k. 83.

⁹¹ Ibidem, Pismo szefa UBP na m.st. Warszawę ppłk. Zbigniewa Paszkowskiego do Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Warszawie, Warszawa, 9 III 1950 r., k. 69.

⁹² Por. AIPN, 1007/657, Protokół rozprawy głównej w sprawie Feliksa Chmielewskiego i innych, Warszawa, 17 IV 1950 r., k. 124-133.

⁹³ Por. AIPN, 0235/447 (cz. 1), Odpis wyroku WSR w Warszawie w sprawie Feliksa i Joanny Chmielewskich, Kazimierza Chudzyńskiego i Bronisławy Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 72-76.

⁹⁴ Ibidem, Wyrok w sprawie przeciwko Feliksowi i Joannie Chmielewskim, Kazimierzowi Chudzyńskiemu i Bronisławie Zysk, Warszawa, 20 IV 1950 r., k. 83.

da 1950 r. NSW złagodził Chmielewskiemu najwyższy wymiar kary do 15 lat, pozostałym oskarżonym utrzymał w mocy zasądzone wyroki⁹⁵.

Chmielewscy i Chudzyński byli początkowo osadzeni w warszawskim Toledo. Od 17 stycznia 1951 r. Chmielewskiego więziono we Wronkach. Ze względu na zły stan zdrowia od 30 kwietnia 1955 r. uzyskał roczną przerwę w odbywaniu kary⁹⁶. 28 kwietnia 1956 r. WSG zdecydował o dalszej, półrocznej przerwie w odbywaniu kary – od 1 maja do 1 listopada tego roku⁹⁷. Z kolei 19 maja WSG postanowił obniżyć karę Chmielewskiemu z 15 do 10 lat więzienia⁹⁸. 3 lipca ten sam sąd zatwierdził amnestię z maja, poszerzając ją o kasację wyroku z 1950 r., który zatwierdzał przypadek całego mienia Chmielewskiego (przeoczono tę kwestię przy poprzedniej amnestii)⁹⁹. Ze względu na zły stan zdrowia 27 października WSG postanowił przedłużyć mu przerwę w odbywaniu kary o dalsze 3 miesiące – od 1 listopada 1956 r. do 1 lutego 1957 r.¹⁰⁰.

Chmielewska była więziona w Fordonie od 30 stycznia 1951 r. Wyśłała stamtąd wnioski o przedterminowe zwolnienie do prezydenta RP, Rady Państwa i Sądu Rejonowego w Warszawie¹⁰¹. Ze względu na stan zdrowia uzyskała najpierw, na mocy decyzji WSR w Warszawie, zgodę

⁹⁵ Ibidem, Odpis rewizji NSW w sprawie Feliksa i Joanny Chmielewskich, Kazimierza Chudzyńskiego i Bronisławy Zysk, Warszawa, 7 XI 1950 r., k. 76.

⁹⁶ AIPN, 1007/657, Postanowienie WSR w Warszawie w sprawie udzielenia przerwy w odbywaniu kary Feliksowi Chudzyńskiemu, Warszawa, 26 IV 1955 r., k. 227; AIPN, 0235/447 (cz. 1), Karta informacyjna na temat Feliksa Chmielewskiego skierowana przez naczelnika więzienia we Wronkach do Wydziału II UBP na m.st. Warszawę, Wronki, 30 IV 1955 r., k. 96-97.

⁹⁷ AIPN, 1007/657, Postanowienie WSG w Warszawie o przedłużeniu przerwy w odbywaniu kary dla Feliksa Chmielewskiego od 1 V do 1 XI 1956 r., Warszawa, 28 IV 1956 r., k. 267.

⁹⁸ Ibidem, Postanowienie WSG w Warszawie o amnestionowaniu wyroku Feliksa Chmielewskiego, Warszawa, 19 V 1956 r., k. 282-283.

⁹⁹ Ibidem, Postanowienie WSG w Warszawie w sprawie amnestionowania wyroku Feliksa Chmielewskiego, Warszawa, 3 VII 1956 r., k. 293.

¹⁰⁰ Ibidem, Postanowienie WSG w Warszawie o dalszej przerwie w odbywaniu kary Feliksa Chmielewskiego, Warszawa, 27 X 1956 r., k. 301.

¹⁰¹ Ibidem, Pismo Joanny Chmielewskiej do prezydenta RP Bolesława Bieruta z prośbą o ułaskawienie, Fordon, 15 VIII 1950 r., k. 182-182v; ibidem, Pismo Joanny Chmielewskiej do Rady Państwa z prośbą o ułaskawienie, Fordon, 13 X 1953 r., k. 193-193v; ibidem, Pismo Joanny Chmielewskiej do Rady Państwa z prośbą o ułaskawienie, Fordon, 24 VI 1954 r., k. 208-208v; ibidem, Pismo Joanny Chmielewskiej do Sądu Rejonowego w Warszawie z prośbą o ułaskawienie, Fordon, 12 I 1955 r., k. 225.

na roczną przerwę w odbywaniu kary od 5 lutego 1955 r.¹⁰². Po czym Wojskowy Sąd Garnizonowy w Warszawie (WSG) przedłużył ją, na wniosek NPW z 31 stycznia 1956 r., od 5 lutego do 5 maja tego roku¹⁰³. Na mocy amnestii Chmielewska została zwolniona z Fordonu 2 maja 1956 r.¹⁰⁴.

Po wyroku Zysk była początkowo więziona w więzieniu na Rakowieckiej, a później przeniesiono ją do Fordonu. Prosząc prezydenta Bieruta o ulaskawienie (27 sierpnia 1951 r.) pisała: „Dziś szczególnie uświadomiłam sobie, że wszelka moja działalność przeciwko Państwu Demokratycznemu jest zbrodnią przeciwko Państwu Ludowemu, gdyż wiem, że ta Władza jest właściwa i wszyscy uczciwi ludzie powinni stanąć w tym Froncie Narodowym, który buduje dobro i szczęście naszej Ludowej Ojczyzny”¹⁰⁵. Dopiero 26 listopada 1953 r. Rada Państwa w ramach „polityki gestów” władz PRL wobec Kościoła po aresztowaniu prymasa Wyszyńskiego¹⁰⁶ darowała Zysk resztę kary¹⁰⁷. Zakonnica odzyskała wolność cztery dni później¹⁰⁸.

Chudzyński był izolowany w więzieniu we Wronkach, a następnie w Dzierżoniowie (dokładne daty tych przenosin nie są jak dotąd znane). Odbył całą zasądzoną wobec niego karę, wniosek jego żony Sabiny

¹⁰² AIPN, 0235/447 (cz. 2), Postanowienie WSR w Warszawie o udzieleniu przerwy w odbywaniu kary Joanny Chmielewskiej, Warszawa, 31 I 1955 r., k. 25; ibidem, Pismo sędziego WSR w Warszawie Stanisława Gutakera do naczelnika więzienia w Fordonie w sprawie przerwy w wykonywaniu kary dla Joanny Chmielewskiej, Warszawa, 31 I 1955 r., k. 24.

¹⁰³ Ibidem, Postanowienie WSG w Warszawie w sprawie przerwy w odbywaniu kary dla Joanny Chmielewskiej, Warszawa, 11 II 1956 r., k. 6.

¹⁰⁴ Ibidem, Postanowienie WSG w Warszawie o zastosowaniu amnestii wobec Joanny Chmielewskiej, Warszawa, 2 V 1956 r., k. 4.

¹⁰⁵ AIPN, 1007/657, Pismo zakonnicy Bronisławy Zysk do prezydenta RP Bolesława Bieruta z prośbą o ulaskawienie, Fordon, 27 VIII 1951 r., k. 177.

¹⁰⁶ Szerzej na ten temat zob. B. N o s z c z a k, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego (1953-1956)*, Warszawa 2008, s. 98 i nn.

¹⁰⁷ AIPN, 1007/657, Pismo zastępcy naczelnego prokuratora wojskowego płk. Antoniego Lackowicza do WSR w Warszawie w sprawie decyzji Rady Państwa o ulaskawieniu zakonnicy Bronisławy Zysk, Warszawa, 26 XI 1953 r., k. 194.

¹⁰⁸ Ibidem, Pismo szefa WSR w Warszawie ppłk. Mieczysława Widaja do naczelnika więzienia w Fordonie w sprawie zwolnienia zakonnicy Bronisławy Zysk, Warszawa, 30 XI 1953 r., k. 195.

o amnestię został odrzucony¹⁰⁹. Chudzyński wyszedł na wolność 30 listopada 1953 r.¹¹⁰.

Pozostałych uwięzionych uratowały przemiany polityczno-społeczne związane z procesem względnej liberalizacji życia polityczno-społecznego (tzw. odwilży), zachodzące w Polsce co najmniej od końca 1954 r. W 1955 r. prezes NSW płk Jerzy Mitka wystosował do Zgromadzenia Sędziów NSW (ZS NSW) pismo w sprawie rewizji wyroków Chmielewskich, Chudzyńskiego i Zysk. Podstawą prawną do złagodzenia tych kar był, zdaniem Mitki, art. 14 ust. 1 Dekretu z 26 października 1949 r. (w stosunku do Chmielewskich) i art. 289 par. 1 KK w stosunku do Zysk. Prezes NSW wnioskował o uchylenie wyroku i umorzenie postępowania wobec Chudzyńskiego¹¹¹.

O złagodzenie wyroków dla skazanych w związku ze sprawą Hajduka NPW zwróciła się ponownie do ZS NSW 9 listopada 1956 r. Argumentowano, że brakowało podstaw do przyjęcia, że Chmielewscy, Chudzyński i Zysk działali na szkodę państwa w rozumieniu art. 7 MKK i w związku z tym przyjęta przez WSR kwalifikacja prawna ich czynów była niesłuszna. Chmielewscy powinni byli zatem zostać skazani w oparciu o art. 28 KKWP w związku z art. 4 ust. 1 Dekretu z 26 października 1949 r., a Zysk w oparciu o art. 28 KKWP w związku z art. 159 par. 1 KKWP¹¹².

Podczas rewizji procesu (5 grudnia 1956 r.) ZS NSW na wniosek rewizyjny NPW zmieniło kwalifikację prawną czynów oskarżonych w sprawie Hajduka z „ujawnienia na szkodę państwa tajemnicy urzędowej” na „przechowywanie i usiłowanie ujawnienia dokumentów państwowych osobom niepowołanym spośród członków hierarchii kościelnej”. Uznano, że w sprawie tej brakowało podstaw do zakwalifikowania czynów skazanych jako zbrodni z art. 7 MKK. Dokumenty zebrane przez

¹⁰⁹ Ibidem, Pismo Sabiny Chudzyńskiej do Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP w sprawie amnestionowania Kazimierza Chudzyńskiego, Warszawa, 7 V 1951 r., k. 171-172; ibidem, Pismo WSR w Warszawie do Sabiny Chudzyńskiej w sprawie nie udzielenia amnestii Kazimierzowi Chudzyńskiemu, Warszawa, 16 VII 1951 r., k. 174.

¹¹⁰ Ibidem, Pismo naczelnika więzienia w Dzierżoniowie do Sądu Rejonowego w Warszawie informujące o zwolnieniu z więzienia Kazimierza Chudzyńskiego, Dzierżonów, 30 XI 1953 r., k. 197.

¹¹¹ Ibidem, Wniosek prezesa NSW płk. Jerzego Mitki do ZS NSW w Warszawie w sprawie zrewidowania wyroków skazanych w związku ze sprawą Wacława Hajduka, Warszawa, 1955 r., k. 230-232.

¹¹² Ibidem, Wniosek rewizyjny NPW w Warszawie do ZS NPW w Warszawie w sprawie rewizji wyroków skazanych w sprawie Wacława Hajduka, Warszawa, 9 XI 1956 r., k. 306.

Hajduka, którego *nota bene* uznano za chorego umysłowo, nie były przeznaczone dla obcego wywiadu i nie przedostały się do żadnej sieci wywiadowczej. Chmielewscy i Zysk „jedynie” (to wartościujące stwierdzenie sądu było wyrazem odwilży popaździernikowej, która objęła także sądownictwo) pomagali w ich przechowaniu i dostarczeniu władzom kościelnym. Zatem, w czasach ich popełnienia powinny zostać zakwalifikowane jako przestępstwo z art. 28 KKWP w związku z art. 289 par. 1 KK, co wiązało się z koniecznością złagodzenia wyroku z 1950 r. ZS NSW wnioskowało więc o zastosowanie amnestii wobec Chmielewskich i Zysk, którzy pomagali Hajdukowi w ujawnieniu na szkodę państwa tajemnicy urzędowej. Ostatecznie wszystkim im złagodzono karę do 4 lat więzienia z dalszym złagodzeniem tych kar na mocy amnestii z 1952 r. do kar 2 lat i 8 miesięcy więzienia¹¹³.

* * *

O dalszym życiu Hajduka i jego rodziny wiadomo jak dotąd niewiele. Można się tylko domyślać, że „władza ludowa” raczej nie ułatwiała życia bliskim „nawróconego” funkcjonariusza MBP. W szpitalu psychiatrycznym w Paprotni Hajduk przebywał co najmniej do 1958 r., w tym czasie jego stan musiał być ciężki. W lutym 1958 r. Zarząd Rent Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (MPiOS) w nieporadnym językowo stylu informował Departament Finansów MSW: „[Hajduk] nie rokuje najmniejszych nadziei, by w najbliższym okresie czasu można uzyskać od niego jakichkolwiek informacji”¹¹⁴. Od drugiej połowy 1958 r. Hajduk otrzymywał rentę od Zarządu Rent MPiOS. Starania ministerstwa o uzyskanie od MSW potrzebnych danych o pracy Hajduka w resorcie bezpieczeństwa i wysokości jego zarobków trwały pięć miesięcy¹¹⁵. Hajduk zmarł 12 czerwca 1977 r. najprawdopodobniej w szpitalu psychiatrycznym w Tworkach.

¹¹³ Ibidem, Postanowienie Zgromadzenia Sędziów NSW na wniosek rewizyjny NPW w sprawie Chmielewskich i Zysk, Warszawa, 5 XII 1956 r., k. 308-311.

¹¹⁴ AIPN, 0193/2112, Pismo Zarządu Rent MPiOS do Departamentu Finansów MSW w sprawie wysokości zarobków Wacława Hajduka w MBP, Warszawa, 18 II 1958 r., bp.

¹¹⁵ Ibidem, Pismo Zarządu Rent MPiOS do Departamentu Finansów MSW w sprawie wysokości zarobków Wacława Hajduka w MBP, Warszawa, 18 II 1958 r., bp.; ibidem, Pismo Zarządu Rent MPiOS do Departamentu Finansów MSW w sprawie przyspieszenia odpowiedzi na pytanie ministerstwa w sprawie wysokości zarobków Wacława Hajduka w MBP, Warszawa, 14 IV 1958 r., bp.; ibidem, Pismo Departamentu Finansów MSW do

Introligator MBP nie miał tyle szczęścia i tej siły przebicia, co ppłk Józef Światło, który w grudniu 1953 r. uciekł na Zachód i zdradził CIA rewelacje o życiu prominentnych przedstawicieli aparatu władzy i zbrodniczej działalności aparatu policyjnego w Polsce, w której zresztą miał swój znaczący udział. Wicedyrektor Departamentu X dysponował nieporównywalnie większą wiedzą o sprawach, o których mówił. Także nadawane od jesieni 1954 r. przez RWE audycje z jego udziałem trafiły na właściwy moment historyczny, związany z postępującymi procesami odwilżowymi¹¹⁶. W przeciwieństwie do Hajduka Światło nie miał jednak ze sobą żadnych dokumentów, które mogłyby potwierdzić jego słowa¹¹⁷.

Introligator z Koszykowej był zaledwie „blotką” w hierarchii MBP. Zresztą, nawet gdyby jego informacje udało się szerzej rozpowszechnić, np. za pośrednictwem BBC lub Głosu Ameryki, to podważyłaby je propaganda, a ewentualne niezadowolenie społeczne zostałyby spacyfikowane przez resorty siłowe.

Kłęska Hajduka – odniesiona zarówno w wymiarze osobistym, jak i rodzinnym – nie powinna przesłaniać wartości jego czynu, który – zważywszy na ówczesne uwarunkowania polityczne i społeczne – można właściwie uznać za akt heroiczny. Introligator MBP, świadomy ryzyka i wiążących się z tym konsekwencji (także dla jego rodziny), podjął walkę ze zniewoleniem komunistycznym w imię zasad demokracji, której w istocie nie doświadczył nigdy w swoim dorosłym życiu – ani przed wojną, ani tym bardziej po roku 1945. Hajdukiem kierowała także troska o ratowanie religii i Kościoła zagrożonych terrorystyczną polityką wy-

Zarządu Rent MPiOS dotyczące interwencji ministerstwa w sprawie wysokości zarobków Waclawa Hajduka w MBP, Warszawa, 15 IV 1958 r., bp.; ibidem, Pismo Zarządu Rent MPiOS do Departamentu Kadr Wydziału Ewidencji i Statystyki MSW zawierające informacje o Waclawie Hajduku (data i miejsce urodzenia, miejsce zatrudnienia), które były podstawą do udzielenia przez MSW informacji o wysokości jego zarobków w MBP, Warszawa, 21 V 1958 r., bp.; ibidem, Pismo Wydziału Finansowego Zarządu Administracyjno-Gospodarczego MSW do Wydziału Ewidencji i Statystyki Departamentu Kadr i Szkolenia MSW zawierające zaświadczenie o zatrudnieniu Waclawa Hajduka w MBP, Warszawa, 13 VI 1958 r., bp.; ibidem, Pismo MSW do Zarządu Rent MPiOS w sprawie wysokości zarobków Waclawa Hajduka w MBP, Warszawa, 25 VI 1958 r., bp.

¹¹⁶ Por. Z. Błażynski, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940-1955*, Warszawa 2003.

¹¹⁷ Por. A. Paćkowski, *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009, s. 171 i nn.

znaniową ekipy Bieruta. Próba rozpowszechnienia i nagłośnienia przez niego informacji o łamaniu praworządności przez resort bezpieczeństwa stanowi niezwykle interesujący przykład jednostkowego oporu podjętego przez osobę związaną z systemem represji Polski Ludowej. Już tylko z tego powodu przypadek Hajduka zasługuje na to, by znalazł swoje miejsce w podręcznikach najnowszej historii Polski.

BARTŁOMIEJ NOSZCZAK

**„Converted” functionary of MBP (Ministry of Public Security):
the history of Waclaw Hajduk (1911-1977)***Summary*

Waclaw Hajduk was born in 1911 in the village Szczałb. In July 1945 he entered PPR (The Polish Workers' Party), which recommended him to work in MBP. From October 1947 he worked as the bookbinder in the Department II and he had the contact with top secret documents of MBP. Hajduk was religious person, the democrat, who glorified the USA. Since August 1948 he stole the documentation of UB (Department of Security) and hid it at his cousins Feliks and Joanna Chmielewski. He knew there the Daughter of Charity Bronisława Zysk. He wanted to deliver to the primate Stefan Wyszyński the information concerning the fight of UB (Department of Security) against the religion and the Catholic Church by her instrumentality. However, the nun destroyed delivered report under the influence of the priest Władysław Smyrski, who estimated this report critically. The bookbinder was arrested in November 1949. He was condemned to death, which was changed in life sentence. The cooperators of Hajduk obtained also high penalties. In the prison Hajduk started suffer from the psychic disease. He died without the recovery of his health in 1977. He was not so lucky and he had not the clout as lieutenant colonel Józef Światło, who escaped to the West in 1953. That man with his guilty conscience became a hero and then, protected by CIA spent the rest of his life in the USA. Hajduk, ordinary functionary of UB (Department of Security), in his fight against the system he met with a repulse. He was just a puppet in MBP hierarchy. Even if his information was disseminated, it would not be of consequence: in 1948 and 1949 the system was still too strong. The history treated Hajduk cruelly: he did not secure his place in the history.

Translated by Jolanta Nader

Bartłomiej NOSZCZAK – (ur. 1976), dr, historyk, specjalizuje się w historii najnowszej Polski, pracuje w OBEP IPN w Warszawie, laureat nagrody dla młodych badaczy im. Aleksandra Gieysztorą za książkę *Sacrum czy profanum? Spór o istotę obchodów Milenium polskiego (1949-1966)* (Warszawa 2002). Pracuje nad monografią konspiracji młodzieżowej w Warszawie w latach 1944-1989.

